

Adatok a gajcsánai csángó népnyelv igealakjaihoz.

A moldvai csángó igealakokról írva, Csűry Bálint már régebben közölte a déli csángó nyelvjárásterülethez tartozó Bogdánfalva népnyelvének igealakjait (MNY. XXVIII, 22 kk.). Minthogy anyaga gyűjtésekor magam is elkísértem, megfigyelhettem azt a módszert is, amellyel az igeragozás mintaszó-táblázatát összeállította. Mikor 1937 tavaszán Domokos Pál Péter szívességéből megtudtam, hogy Kolozsvárra érkezett egy P ó g á r A n t a l nevű tizennyolc éves gajcsánai csángó fiú, ezt az alkalmat felhasználtam arra, hogy tőle bizonyos népnyelvi adatokat gyűjtsek. Szók, rövidebb szövegek, a gajcsánai helynevek lejegyzése mellett (vö. MNY. XXXVI, 201—7) igyekeztem tisztázni azt a kérdést is, hogy mennyiben egyeznek és miben különböznek a legdélebbre fekvő csángó község, Gajcsána népnyelvének igealakjai az északabbra fekvő csángó községekéitől. Nem tartom eszményinek e nem helyszíni gyűjtést, de nem mulaszthattam el ezt az alkalmat, mert a csángók között már akkor sem lehetett népnyelvkutatást folytatni, ma meg, amikor magam már nem élek velök egy állam keretei között, ma ez éppen lehetetlen.

Bár adataimat ugyanolyan rákérdező módszerrel nyertem, mint Csűry, a helyszínen közvetlen megfigyeléssel gyűjtött ellenőrző anyag nem állott rendelkezésemre. Megjegyzem, hogy bár az igeragozásra vonatkozó anyag elsősorban egy kisebb kolozsvári nyelvjáráskutatásra készülő csoport gyűjtés-módszerbeli gyakorlati kiképzése céljából a csángó fiú nyelvi adatainak rendszeres lejegyzése során gyűlt össze, a benne mutatkozó tanulságokért nem tartom feleslegesnek az így gyűjtött anyag közlését.¹

A gajcsánai igealakok ismertetése során anyagihiány miatt nem követhetem azt az ismertető módszert, amellyel Csűry alapvető tanulmánya készült. Itt alább csak a mintaszókat

¹ A lejegyzésben egyik kedves tanítványom, Márton Gyula is nagy segítségemre volt; a mintaszóknak kb. felét ő gyűjtötte össze. Ezért neki itt is köszönetet mondok. — A lejegyzett anyag közlését Csűry Bálint maga is szíves levélbeli véleményében szükségesnek tartotta. E m'g 1937 táján készült közlésem rajtam kívül álló okokból mindeddig nem jelent meg. Most változatlanul közlöm.

adom, de azokat is úgy, hogy kihagyom a teljes egészükben lejegyzett paradigmákból azokat az alakokat, amelyek egyeznek a C s ű r y tól közölt adatokkal. C s ű r y igei mintaszói közül csaknem mindenik szerepel az én összeállításomban is, sőt egykét olyan ige is (*böklik, fokaszt*), amelyet C s ű r y nem közölt.

Az igei mintaszó-táblázatból kitűnnek a kisebb-nagyobb alaktani eltérések a két különböző nyelvjárási pont népnyelvének igeragozása terén. Ezeket bővebben nem óhajtom részletezni. Pusztán három h a n g t a n i jelenségre akarom felhívni a figyelmet. Az egyik az, hogy a kötőhangzó, helyesebben a tövéghangzó a gajcsánai népnyelvben gyakran *a* ott, ahol a bogdánfalviban *o*, tehát bizonyos mértékű *a*-zás állapítható meg.¹ Ezzel lehet kapcsolatos az a másik jelenség is, hogy gyakran, főként *á* hangot tartalmazó szótagot megelőző vagy követő szótagban figyelhető meg egy, az *a*-nál zártabb és az *o*-nál nyíltabb hang, az : *a*. Ezt C s ű r y az északibb csángó községekben is megfigyelte, itt, Gajcsánán azonban gyakoribbnak tetszik; ismerjük ezt a hangot a magyar nyelvjáróterület más részeiről is (Kalotaszeg, Mezőség). Végül megfigyelhető, hogy néhány igében az azonszótagú *l* kiesésével kapcsolatban az előtte álló magánhangzó megnyúlik, pl. *olt* ~ *ólt*, *volt* ~ *vót*. Ez a jelenség nagyon gyakori lehet a gajcsánai népnyelvben (vö. *rikótoz, főggük, ódal* stb.).

Az előbb érintett gyűjtési mód miatt nem volt alkalmam annyi szöveget gyűjteni, hogy szólhassak az egyes igealakok funkcionális használatáról is. Mégis nem tehetem meg, hogy egyetlen érdekes, pontosan megállapított funkcionális jelenségre fel ne hívjam a figyelmet. Már a bábonyi népnyelv igealakjairól szóló tanulmányomban² felhívtam a figyelmet arra, hogy a befejezett történésű igealakok között a ma már ritkán használt *vára* alakot Bábonyban a közelmultra vonatkoztatják. Ugyanitt ezeket mondtam a gajcsánai népnyelv hasonló jelenségére vonatkozólag : „...P ó g á r A n t a l (gajcsánai nyelvi kalauzom) mindig és többízben is határozott különbséget tett a közelebbi multra vonatkozó *vára* és a távolabbi multban befejezett cselekvést jelző *várt* igealak között. Egy példájára most is világosan emlékezem : „*Kinyitám az ablakot.*“ Amint magyarázta ezt akkor mondja, ha a cselekvést éppen most, az előbb végezte (i. h.). Az északabbra fekvő csángó községekben C s ű r y nem figyelte meg a *vára* és *várt* alak között ezt a funkcionális különbséget (vö. C s ű r y, i. h. 27).

¹ Vö. ezt a megállapítást a MNy. XXXVI, 201—7. lapján közölt adatokkal; e szerint az *a*-zás nem általánosan, hangtörvényszerűen érvényesülő népnyelvi sajátosság; az ott közölt adatok szerint e tekintetben még egyetlen beszélő nyelvében is bizonyos ingadozás figyelhető meg.

² *A bábonyi népnyelv igealakjai*. MNnyv. I (1939), 56 és kny. 11.

Ez általános megjegyzések után álljanak itt összehasonlítás céljából a lejegyzett gajcsánai igei mintaszók.

Ad ,gibt': *adam, adad, aggyátak*; *adék, adónk, adátak*; *aggyan, aggyatak*. — **Alszik** ,schläft': *aluszom, alusztak*; *alunnám, alunna, alunnánk*. — **Árt** ,schadet': *ártok, ártocc, ártanak*; *árték, ártál, ártá, ártónk, ártátok, ártának*; *ártané, ártanónk, ártanának*; *árcsak, árcsatak, árcsanak*; *ártattam, ártattál, ártatt, ártattunk, ártattatak, ártattak* stb. — **Böklük**¹: *bökkedem, bökkedél, böklük, böklünk, bökkettek, bökkednek*; *bökkettem, bökkettél, bökkedett, bökkettünk, bökkettetek, bökkették*; *bökkedém, bökkedél, bökkedé, bökkedék, bökkedétek, bökkedének*; *bökkednék, bökkednél, bökkedne, bökkednék, bökkednétek, bökkednének*; *bökkegyek, bökkeggy, bökkeggyen, bökkeggyünk, bökkeggyetek, bökkeggyenek*. — **Bujik** ,versteckt sich, verbergt sich': *buok, búcc, buvunk, búttak, búnak*; *búttam, búttál, bútt, búttunk, búttatok, búttak*; *buvám, buvál, buq, buvánk, buvátak, buvánqk*; *búnám, búnál, búna, búnánk, búnátak, búnának*; *bújjak, bújj, bújjon, bújjunk, bújjatak, bujjanak* stb. — **Csiklik** ,csuklik, schluchzt': *csiklom, csiklattok, csiklatnak*; *csiklajak, csiklajj, csiklajjan, csiklajjunk, csiklajjatak, csiklajjanak* stb. — **Eszik** ,ist, speist': *éttem, étted*; *éttem, éttel, énném, énné, énnök, énnétek, énnék*; *énném, énné*; *égyem, egye* stb. — **Iszik** ,trinkt': *ittam, ittatak*; *ivám, ivád, ivá, ivók, ivátak, ivák*; *ivám, ivád, iva, ivónk, ivátak, ivának*; *innyanám, innyanál, innyana, innyanánk, innyanátak, innyanának*; *innyanám, innyanád, innyaná, innyanók, innyanátak, innyanák*; *igyam, igyatak* stb.² — **Fej** ,melkt': *fejek, fejc* stb. — **fekszik** ,liegt': *fekszem, feküsztek*; *fekünném, fekünnél, fekünne, fekünnönk, fekünnétek, fekünnének*; *fekügyem, fekügyél, fekügyék, fekügyünk, fekügyetek, fekügyenék* stb. — **Fokaszt** ,eltör, bricht, zerbricht': *fokasztak, fokasztacc, fokaszt, fokasztunk, fokasztak, fokasztnak*; *fokasztam, fokasztad, fokassza, fokasszuk, fokasszátok, fokasszák*; *fokasztattam, fokasztattál, fokasztatt*; *fokasztattam, fokasztattad*; *fokaszték, fokasztál, fokasztónk*; *fokasztám, fokasztók*; *fokasztanám, fokasztanók*; *fokasztané, fokasztanál, fokasztanónk, fokasztanának*; *fokasszak, fokassz, fokasszan*; *fokasszam* stb. — **Hait** ,treibt': *hajtak, hajtacc, hajt, hajtunk, hajttak, hajttnak*; *hajtám, hajtad, hajcsa, hajcsuk, hajcsátak, hajcsák*; *hajtánám, hajtánók*; *hajtané, hajtánók*; *hajcsak, hajcs, hajcsan, hajcsatak* stb. — **Hall** ,hört': *hallak, hallacc*; *hállam, hallad, hājja, hājjuk, hājjátak, hājják*; *hāltam, hāltátak*; ³ *hallék, hallál, halla,*

¹ Jegyzeteimben, sajnos, nem találok e szó jelentését. Emlékezetem szerint 'ökrendezik' jelentésben használta nyelvi kalauzom. Ez valószínű is, hiszen a *bökékel* ~ *bukákol* ~ *bokákol, bokákül* ~ *bukákul*, 'ökrendezik, hányási ingertől hákog' igét máshonnan ismerjük (MTsz.).

² Különleges alakok: (kell) *innyom, innyad, innya, innyunk, innyatok, innyik*.

³ Az egyszerű multidejű alakok a *lenne* igével összetetten is használatosak így: *hāltam lenne, hāltál lenne* stb.

hallánk, hallátak, hallának; hallám, hallók, hallátak, hallák; hallanék, hālñál, hālña, hallanánk, hallanátak, hallanának; hallanám, hallanád, hallaná, hallanók, hallanátak, hallanák; hājjam, hājjad, hājja, hājjuk, hājjátak, hājják; hājjak, hāj, hājjan, hājjunk, hājjatak, hājjanak stb. — **Hív**, 1. nimt, 2. ruft': hívok, hícc, hiu, hiunk, hitok, hinak; hívom, híjjatok, híjják; híttam, híttál, híttí, híttunk, híttatak, híttak; híttam, híttad, híttá, híttunk, híttatak; hínám, híná, hínuk, hínátak, hínák; híjak, híjj, híjjon, híjunk, híjjátak, híjjanak; híjjám, híjjad, híjja stb. — **Jó**, komt': jövök, jó, jőtök, jőnek stb. — **Lél**, findet': lelök, lēlc, lēl, lelünk, lēlték, lēlnék; lelēm, leled, leli, lējjük, lēlitek, lēlik; lējje, lēj, lējjen, lējjünk, lējjetek, lējjenek stb. — **Lészen**, wird': lészek, lécc; lēnnék, lēnnök ~ lēnnünk; levék, leve, levök stb. — **Mögy**, geht': menök, menc; menék, menének stb. — **Mond**, sagt': mondak, mondacc, montak; mondam, mondad, mongyátak; montam, montad, montatak; montam, montátak; mondék, mondátak, mondának; mondanám, mondanátak; mongyak, mongya, mongyan, mongyunk, mongyatak, mongyanak; mongyam, mongyátak stb. — **Nyugszik**, ruht': nyuguttam, nyuguttattak; nyugunnám, nyugunna, nyugunnátak, nyugunnának stb. — **Olt**, propft': ótak, ótacc, ót, ótunk, óttak, ótnak; ótam, ótad, ócsa, ócsuk, ócsátak, ócsák; ótattam, ótattál, ótott, ótattunk, ótattatak, ótattak; ótattam, ótatta, ótatták; óték, ótál, óta, ótónk, ótátak, óták; ótanék, ótanál, ótana, ótanónk, ótanótok, ótanának; ótanám, ótanád, ótaná, ótanók ~ ótnók, ótanátak ~ ótnátak, ótanák ~ ótnák; óccsak, óccs, óccsan, óccsunk, óccsatak, óccsanak; óccsam, óccsa, óccsátak stb. — **Seper**, kehrt': seprök, seprēcc, seper, seprünk, seperők; seprēm, sepréd, seprí, seperjük, sepríték, seprík; sepertem, seperted, seperte, seperettük, seperették, seperették; seprém, sepréd, sepré, seprök, seperetek, seprék; sepernek, sepernél, seperne, sepernénk, sepernétek, sepernénk; seperném, sepernéd, seperné, sepernök, sepernétek, sepernék; seperjem, seperj, seperjen, seperjünk, seperjetek, seperjenek; seperjem, seperjük, seperjétek, seperjék stb. — **Sivog**, visít, schreit': sivogok, sivoke, sivog, sivogunk, sivoktok, sivognak; sivoktam, sivoktál, sivogott, sivoktunk, sivoktatak, sivoktak; sivognék, sivognál, sivogna, sivognánk, sivognátak, sivognának; sivogjak, sivogj, sivogjon, sivogjunk, sivogjatok, sivogjanak stb. — **Szakaszt**, pflücht': szakasztok, szakasztoc; szakasztam, szakasztad, szakassza, szakasszuk, szakasszátak, szakasszák; szakasztattam, szakasztattad, szakasztatta, szakasztattuk, szakasztattatak, szakasztatták; szakasztattam, szakasztattál, szakasztatt, szakasztattunk, szakasztattalak, szakasztattak; szakasztám, szakasztátad, szakasztá, szakasztók; szakaszték, szakasztánk; szakasztanék, szakasztanónk ~ szakasztanánk; szakasztanám, szakasztanók; szakasszam, szakasszad, szakasszuk; szakasszak, szakassz, szakasszon, szakasszunk, szakasszatak, szakasszanak. — **Szerez**

,berezítet' : szerzék, szerzëcc stb. — **Szip** ,sangt' : szipok, szipc stb. — **Tölt** ,fült' : tötök, tötöcc, töt, tötünk, töttök, tötnek ; tötöm, tötöd, töccsük ; tötöttem, tötötted ; tötöttem, tötötted, tötötték ~ tötötték ; tötém, tötök, tötétek ; töték, töte, töténék, töténének ; töténém, töténök ; töténék, töténénk ; töccsek, töccs, töccsön ; töccsem, töccsed, töccsétek stb. — **Var** ,näht' : varrak, väre, vartak, várnak ; varram, varrad, vārjátak ; vartam, vartatak, vartak ; varrék, varrál, varránk ~ varrónk ; varram, varrad, varrá, varrók, varrátak, varrák ; várnék, várnál, vārna, vārnonk, vārnatok ; vārjak, vārjatak ; vārjam, vārd, vārja, vārjuk, vārjátok, vārják stb. — **Van** ,ist' : vagyok, vagy, van, vattak (ti) ; vótam, vótál, vót, vótunk, vótatak, vótak ; valék, valál, vala, valátok, valának stb. — **Vigit** ,higit, verdünt' : vigitok, vigittek (ti) ; vigitom, vigitcsa ; vigitettém, vigitettél ; vigitettém, vigitetté ; vigiték, vigitél, vigiténk ; vigitém ; vigitéd, vigité, vigitók, vigitétek, vigiték ; vigitenél stb. — **Vigyít** ,misch, mengt' : vigyitem, vigyiccsük ; vigyitek, vigyicc ; vigyiccsék, vigyiccs, vigyiccsünk stb.

Kolozsvár.

Szabó T. Attila.